

КИІЗ ҮЙ

КИІЗ ҮЙ – ОРТАЛЫҚ ЖӘНЕ ОРТА АЗИЯ
ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ НЕГІЗГІ БАСПАНАСЫ; ОРТАЛЫҚ
ЖӘНЕ ОРТА АЗИЯ ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ КӨШПЕЛІ
ТҰРҒЫН ҮЙІ.

Ол – КӨШПЕНДІЛЕРДІҢ ТЕЗ ЖЫҒЫП, ШАПШАҢ
ТІГУГЕ, ЯҒНИ КӨШІП-ҚОНУҒА ЫҢҒАЙЛЫ ҮЙІ.

КӨШПЕНДІЛЕРДІҢ КИІЗ ҮЙІ – ТАРИХЫМЫЗДАҒЫ ЕҢ
БІРІНШІ СӘУЛЕТТІК ҚҰРЫЛЫС. КИІЗ ҮЙДІҢ ІШІ ҚЫСТА
ЖЫЛЫ, ЖАЗДА САЛҚЫН. СОНДЫҚТАН, ШОПАНДАР
ДА, ТУРИСТЕР ДЕ ПАЙДАЛАНАДЫ. КИІЗ ҮЙ ЖЕР
СІЛКІНІСІНДЕ ДЕ ЫҢҒАЙЛЫ, ӨЙТКЕНІ ОЛ
ОҢАЙЛЫҚПЕН БҰЗЫЛМАЙДЫ. ҚАЗАҚСТАН ЖЕР
СІЛКІНІСІНЕН ЗАРДАП ШЕККЕН ЕЛДЕРГЕ ШАТЫРДЫҢ
ОРНЫНА КИІЗ ҮЙЛЕР АПАРЫП ЖҮР.

Киіз үй атаулары.

№	Атауы	Түсінік
1.	Абылайша	Керегесіз, уықтан тігілген шағын киіз үй.
2.	Ақ шаңқан үй	Сүттей ақ, аппақ киіз үй.
3.	Ақтағыр	Екі қанатты, екі үзікпен жабылатын шағын киіз үй.
4.	Жаппа	Керегесіз, киізбен жабылған баспана.
5.	Жолым үй	Уыққа киіз жауып, уақытша тігілген шошақ үй.
6.	Қара құрым үй	Киізінің тозығы жеткен, ескі үй.
7.	Қара үй	Киіз үйді кейбір жерде қара үй деп атайды.
8.	Қараша үй	Қоңыр түсті, жыртық, тесік, ескі үй.
9.	Орда	Еңселі, салтанатты киіз үй.
10.	Отау	Ұлға енші беріп, бөлек шығарған киіз үй.
11.	Тоңқайма	Бірнеше уықпен ғана көтерген киіз үй.
12.	Ұраңқай	Уық тәрізді сидам ағаштардан басын түйістіріп тігілген киіз үй.

КИІЗ ҮЙ БӨЛІКТЕРІ

КИІЗ ҮЙДІҢ СҮЙЕГІ.

№	Сүйегінің бөліктері	Құрамдас бөлшектерінің атауы
1.	Шаңырақ	1.Бақалақ. 2.Күлдіреуіш. 3.Қаламдық. 4.Табақ. 5.Тарам. 6.Тоғын.
2.	Уық	1.Қалам. 2.Қары. 3.Иін. 4.Уық бау.
3.	Кереге	1.Балашық. 2.Ерісі. 3.Желі. 4.Көк. 5.Қанат. 6.Сағанақ.

Қазақтардың ежелгі баспанасы – киіз үй

ШАҢЫРАҚ - отбасылық жәдігер, әулет жалғастығының белгісі. Оны еш уайымға төңкеруге және жерге тастауға болмайды.

Жағаларды қыса өсетіндерге киіз үйдің жалғыз сағасы - **300-400 килә** - Бір түйе сәтәре алатын әулеттің шамасы.

Киіз үйдің ауа температурасы қандай қақты. Оны сәтәре осырауы белгісі.

Дәлелі	Киіз үйде
+25-27 °С	+17-19 °С
-38-35 °С	+5-8 °С

Табиғаттың әулетіне бейіт әл мәудіңішіне үйінен өткіз қосылады. Сәтәре болғанда әлді әлге де алуға болды. Басты үйі есту өзіне. Бұл олар қолындағы үйге деген үлкен құрметінің белгісі.

Киіз үйді әдетте 2-3 адам 1 сағаттың ішінде құра алады

1. Кереге

(Жазылмалы торқа қабырға) Ақдәмен керемегі орналады. Керемегі, жана балықтары қырағтары деп атайды

2. Шаңырақ

(Үлкен үй, қарапайым дәулетке әлдігер) Шаңырақты үлкен бәрімен атырады

3. Уықтар

(Шаңырақ пен керемегі белгісі) Шаңырақтың айымағына айқала шығарылып, керемегі бәріне тізіле байланыды

4. Сықырлауық

Ескітін әді жастағы тәлімшілеріне киіз үйдің жәрме өсіті белгісі

5. Киіз

Үйдің сүйегі толық құрылғаннан кейін, оның сыртын өзімен жабыды. Соның киізді арнайы бәрімен уықтары байланыды. Киіздің төрт түрі болады

Киіздің төрт түрі болады:

1. Тұяғылы (Керемегіне жабылған)
2. Түйе (Уықтарының үстіне ала жабылған)
3. Тәңір (Шаңырақтың өстіне)
4. Кәл әдік (Біле кіізді өстіне сыртынан жұмыл тұрады)

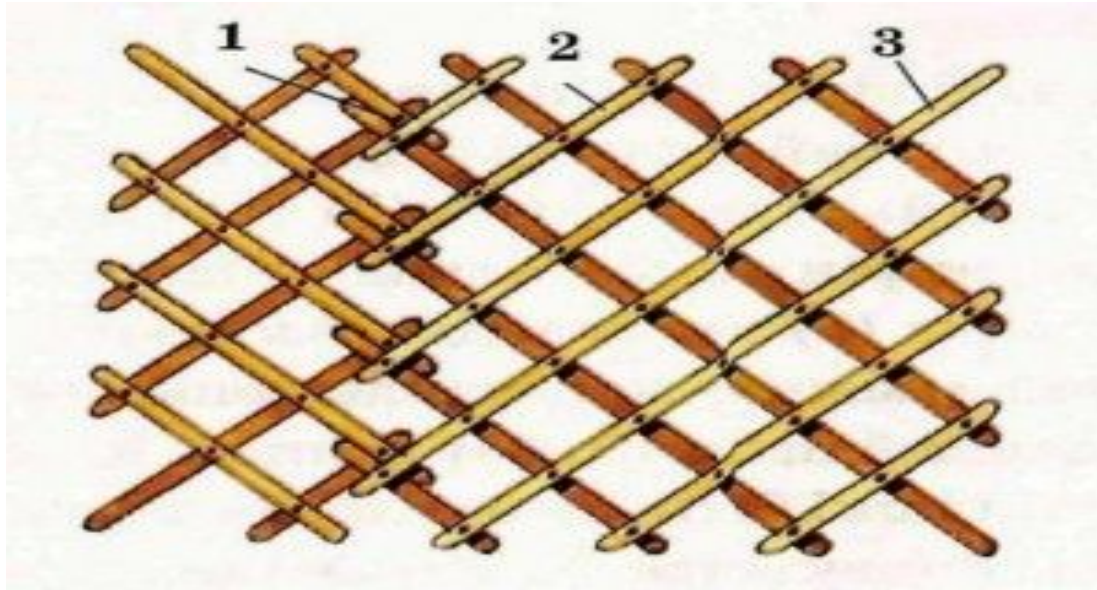
Киіз үйдің сүйегін кәлкен талдан, жіңішке қайыңнан немесе теректен жасайды

ШАҢЫРАҚ

Шаңырақ – киіз үйдің ең жоғарғы бөлігі. Оның пішіні күмбез тәріздес, ол уықтардың ұштарын біріктіріп ұстап тұрады. шаңырақ бірнеше бөлшектерден тұрады:

КЕРЕГЕ

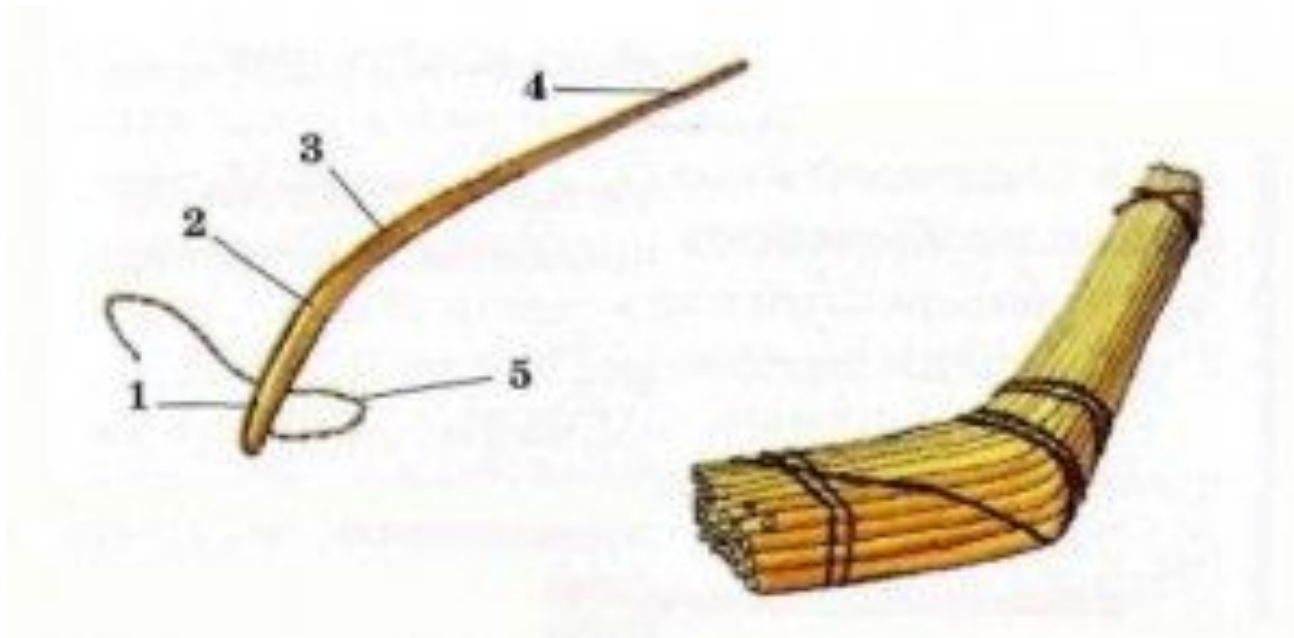

Керегені құрайтын әрбір ағашты «желі» дейді. Желінің ең ұзынын керегенің «ерісі» (3) деп, одан қысқалауын «балашық» (2), ең кішісін «сағанақ» (1) деп атайды.

Кереге

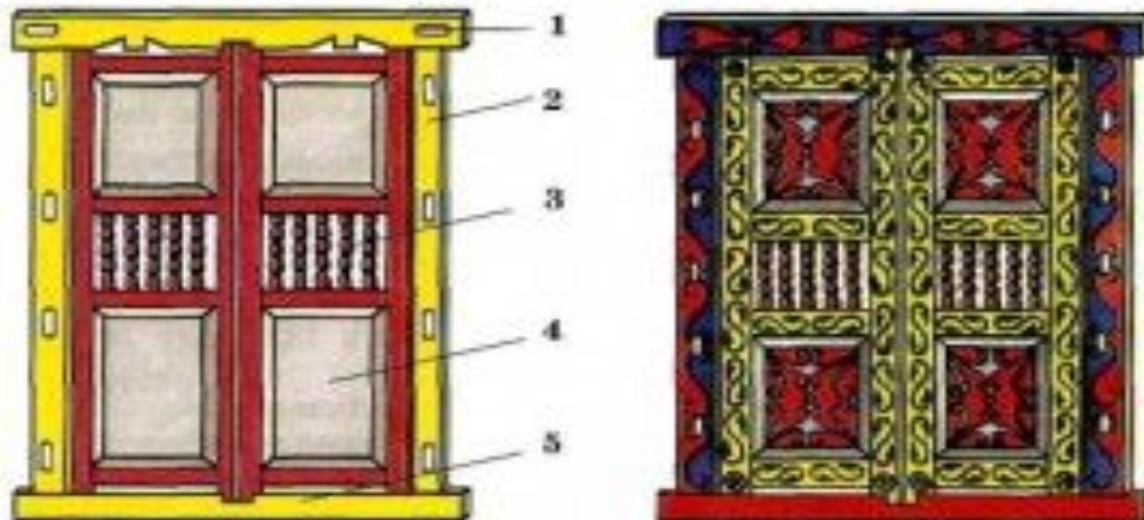
Сонда бір қанат кереге 14 ерістен, 9 балашықтан, 9 сағанақтан құралады. Желілердің қиылысқанынан пайда болған торды «көз» деп атайды. Ал оны керегеде қарағай, жетісу, теріскей, тал сияқты ботаникалық материалдармен жапсырады.

УЫҚ

Уық кереге мен шаңырақты жалғастырып тұрады. Киіз үйдің кеңдігі керегесіне, ал биіктігі уықтың ұзындығы мен қысқалығына байланысты болады.

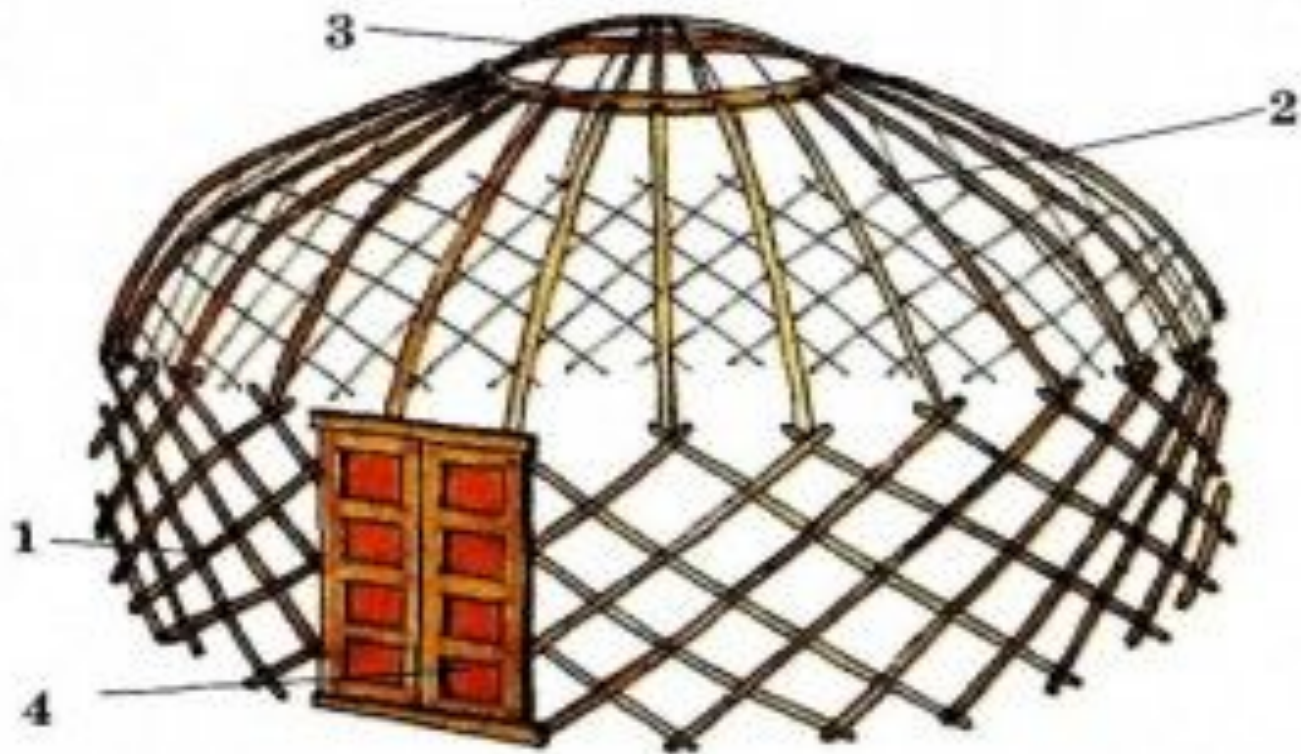
СЫҚЫРЛАУ

Киіз үйдің ағаш есігін сықырлауық дейді. Ол киіз үйдің ішіне қарай ашылады. Есік бірнеше бөліктен тұрады. Олар: маңдайша, екі босаға, табалдырық пен екі жақтау.

КИІЗ ҮЙ ЖИҢАЗДАРЫ

№	Атауы	Түсінік
1	Абажа	Ас, тағам салуға арналып жасалған сандықтың (кебеженің) үлкен түрі
2	Абдыра	Киім-кешек, әр түрлі бұйымдар салатын үлкен сандық..
3	Ағаш төсек	Жату үшін пайдаланатын үй жиһазы.
4	Адалбақан	Киім және т.б. үй мүліктерін ілуге арналған жиһазы.
5	Асадал	Тамақ пен ыдыс-аяқ сақтауға арналған үй жиһазы
6	Бөгіре	Кішкене қол сандық(шай жабдықтары үшін)
7	Жағылан	Былғарыдан істелген сандық.
8	Жоза	Жерге отырып, тамақ ішуге арналған аласа үстел.
9	Жүк аяқ	Жүк астына қоятын төрт аяқты бұйым.
10	Кебеже	Ас, тағам салуға арналып, ағаштан жасалған үлкен сандық.
11	Сандық	Әр-түрлі бұйым салуға арналып, ағаштан не металдан жасалатын үй жиһазы.

Киіз үйдің сүйегі: 1 – кереге, 2 – уық, 3 – шаңырақ, 4 – сықырлауық